

JEDAN SPORNI KONJUNKTIV U TACITA

BRANIMIR GLAVIČIĆ

Šesto poglavlje Agrikole završava Tacit ovim riječima: Tum electus (sc. Agricola) a Galba ad dona templorum recognoscenda diligentissima conquisitione fecit,¹ ne cuius alterius sacrilegium res publica quam Neronis sensisset. — Neronov nasljednik Galba povjerio je Tacitovu tastu Agrikoli dužnost, da pregleda zavjetne darove po hramovima, t. j. da ustanovi, koji od popisanih nedostaju, pa da ih nastoji pronaći i vratiti na svoje mjesto. Agrikola je taj zadatak po Tacitovim riječima vrlo savjesno ispunio. Naravno, nije bilo moguće nadoknaditi gubitak, koji je zadesio Rim pri požaru god. 64. n. e., a isto tako nije bilo moguće prikupiti ono zlato i ostale dragocjenosti, koje je Neron pored ostaloga opljačkao iz hramova te upotrebio za gradnju i uređenje raskošne carske palače, *domus aurea* (Tac. Ann. XV, 41, 42, 45.).

No ovdje nas u prvom redu zanima rečenica: *ne... sensisset*, njezin smisao, a osobito konjunktiv pluskvamperfekta, koji je u toj prilici vrlo neobičan.² Hofmann veli, da se u negiranim konsekutivnim rečenicama od Tacita dalje javlja *ne* mjesto klasičnoga *ut non*; a da je iza glagola *facio*, *efficio* i sl. u takvim slučajevima već rano dolazilo do kolebanja između konsekutivnog i finalnog značenja.³

Autori komentiranih izdanja, do kojih sam mogao doći, shvaćaju ovo mjesto različito, a mogu se uglavnom podijeliti na dvije skupine: jedni, Altenburg⁴ i Kuzmić⁵, tumače gornju rečenicu kao namjernu, a konjunktiv pluskvamperfekta po njihovu mišljenju stoji ovdje mjesto konjunktiva imperfekta samo zato, da se označi svršena radnja; dakle: *ne... sensisset* = »da ne... osjeti.«

No takvo je mišljenje, koje se slaže s Meilletovim učenjem o vidskom karakteru suprotnosti *infectum: perfectum*, danas poljuljano: prof. Kravar na brojnim primjerima pokazuje, da ne postoji vidska

¹ L. v. *fecit* codd.: *effecit* Heimsius; ispr. Halm-Andresen: *P. Cornelii Taciti libri qui supersunt* II., Leipzig 1914⁵; E. de Saint Denis: *Tacite, Vie d' Agricola*, Paris 1948.²

² Sve, što će biti rečeno ovdje za taj slučaj, vrijedi i za analogan primjer iz Plinija Mlađega, *Pan.* 40, 3: *effecisti ne malos principes habuissimus*.

³ Stolz-Schmalz-Leumann-Hofmann, *Lateinische Grammatik*, München 1928⁵, str. 762.

⁴ O. Altenburg: *P. Cornelius Tacitus, Agricola*, Leipzig-Berlin 1904.

⁵ M. Kuzmić: *Kornelija Tacita Agrikola*, Zagreb 1908.

opozicija *sentiret* : *sensisset*, jer je konjunktiv imperfekta sam po sebi vidski neutralan.⁶

Drugi autori, kao Draeger,⁷ Gudeman,⁸ Knaut,⁹ Decia,¹⁰ Saint-Denis,¹¹ smatraju spomenutu rečenicu posljedičnom, a pod konjunktivom pluskvamperfekta, vele, stoji indikativ *senserat*.

Tako o analognom primjeru iz Plinijeva *Panegirika* misle i Ernout-Thomas u drugom izdanju svoje latinske sintakse:¹² »Par transposition au passé, Pline le Jeune va jusqu'à écrire«: Pan. 40, 3: *effecisti ne malos principes habuissimus*: »tu as fait que nous n'ayons pas eu de mauvais princes«, c.-à-d. »tu as effacé le souvenir de leur mauvaise administration (résultat reporté sur le passé qu'il efface).«

Traina u svome djelu,¹³ koje je posvetio kritici i razjašnjenju nedovoljno razrađenih mjesta prvoga izdanja Ernout-Thomasove sintakse¹⁴ slično komentira navedeni primjer iz Plinija: »Il provvedimento di Traiano ha annullato gli effetti del malgoverno precedente, cioè ha fatto sì che i Romani non avessero avuto cattivi principi. Traiano può quello che gli dei non possono: cambiare il passato«. — Tako on neobičnu upotrebu konjunktiva pluskvamperfekta na tom mjestu tumači kao odgovarajući jezični izraz Plinijeva ulaganja¹⁵ Trajanu za njegovu vrlo dobru vladavinu.

No ni shvaćanje druge skupine komentatora ne može nas potpuno zadovoljiti: odviše ističu »transposition au passé«, pripisujući tako konjunktivu *sensisset* (odnosno *habuissimus*) vrijednost indikativa *senserat* (*habueramus*), koji bi po njihovu mišljenju stajao, da se misao izriče samostalnom rečenicom. A samim time dolazi do nelogičnosti, da se tvrdi, da se nešto nije dogodilo, što se uistinu dogodilo. To je opazio već i spomenuti Decia, koji, iako povodeći se za ostalima u shvaćanju, da pod *sensisset* stoji *senserat*, unosi i svoj komentar: »ne *sensisset* = ut perinde esset ac si non *sensisset*« (= tako da nije osjetila = da bude jednako, kao da nije osjetila).

Ipak problem nije nerješiv, ako posredujemo između ta dva oprečna mišljenja, od kojih jedno, kako smo vidjeli, usmjeruje radnju *sensisset* (*habuissimus*) u budućnost, a drugo je projicira u prošlost. Samo treba naći oblik, koji se uistinu krije pod navedenim konjunktivi-

⁶ M. Kravar: *Vidska vrijednost oblikâ latinskoga glagola* (disertacija), Zagreb 1954, str. 60 i d.

⁷ A. Draeger: *Das Leben des Agricola von Tacitus*, Leipzig 1891.⁵

⁸ A. Gudeman: *P. Cornelii Taciti de vita et moribus Cn. Iul. Agricolaë liber*, Berlin 1902.

⁹ K. Knaut: *Cornelii Taciti de vita et moribus Iulii Agricolaë liber*, Gotha 1902.²

¹⁰ G. Decia: *Tacito, La vita di Giulio Agricola*, Torino 1904.²

¹¹ Isp. bilj. 1.

¹² A. Ernout - F. Thomas: *Syntaxe latine*, Paris 1953², str. 415.

¹³ A. Traina: *Esegesi e sintassi*, Padova 1955.

¹⁴ Tu se konjunktivu pluskvamperfekta *habuissimus* nastojalo naći formalno opravdanje, t. j. da stoji mjesto konjunktiva imperfekta *haberemus* na račun smisla, a za volju mehaničkog slaganja prema *effecit*. To je mišljenje Thomas, kako smo vidjeli, promijenio u drugom izdanju.

¹⁵ Odnosno »udivljenja« u citiranom primjeru iz Tacita.

vima. A to je upravo futur II. tipa *futur antérieur*-a, koji dobro pokriva oba značenja, djelujući na crti vremena: budućnost—prošlost.¹⁶ Gornja bi naime misao, u vrijeme vršenja radnje *facere* (odnosno *efficere*), bila nezavisno izrečena ovako: *res publica non senserit* (= »država 'ne će biti osjetila'«), odnosno: *malos principes non habuerimus* (= »'ne ćemo biti imali' loše vladare«). — Zato mjesto iz Tacita shvaćam ovako: Agrikola, koga je tada Galba izabrao, da pregleda zavjetne darove po hramovima, vrlo brižnim popisivanjem je učinio, da država *ne bude osjetila* svetogrđe koga drugoga nego Nero-novo; a »da ne bude osjetila« = »da se (u budućnosti) ne pokaže, da je osjetila (u prošlosti).«¹⁷

Takva, iako malobrojna, mjesta najbolje potvrđuju mišljenje, da oblici perfektne osnove latinskoga glagola u prvom redu označuju vrijeme, a tek onda, i to u pojedinim sintaktičkim situacijama, pokazuju i svoju vidsku vrijednost.¹⁸

B. Glavičić: UN SUBJONCTIF DISCUTÉ CHEZ TACITE

R é s u m é

Le plus-que-parfait du subjonctif, inusité dans les propositions finales-consécutives, Tac. Agr. 6. (... diligentissima conquisitione fecit, ne cuius alterius sacrilegium res publica quam Neronis sensisset.), est l'objet des commentateurs. Pour les uns, celui-ci est une expression correspondant à l'action achevée, donc: *ne ... sensisset* = (en croate) »da ne osjeti«; les autres le justifient en transposant l'action de *sensisset* au passé et disent qu'à cette place dans la proposition indépendante répondrait le plus-que-parfait de l'indicatif: *senserat*, donc: *ne ... sensisset* = (en croate) »tako da nije osjetila«. L'auteur de cet article rejette ces deux opinions; la première, parce qu'elle se fonde sur l'idée périmée de Meillet de l'opposition d'aspect *infectum* : *perfectum*; et la deuxième, parce qu'unilatérale, car elle insiste trop sur la »transposition au passé« de l'action du subjonctif en question. — Pour résoudre ce problème l'auteur propose une forme adéquate au subjonctif de *sensisset* dans la proposition indépendante, le futur II du type du futur antérieur: *senserit* = (en croate) »bit će osjetila«. Une telle forme concilie bien les deux opinions mentionnées, parce qu'elle agit sur la ligne du temps entre »le futur et le passé«, donc: *ne ... sensisset* = (en croate) »da ne bude osjetila = da se (u budućnosti) ne pokaže, da je osjetila (u prošlosti)«. Cette interprétation s'accorde avec les conceptions courantes sur la valeur des formes du perfectum du verbe latin.

¹⁶ Isp. Kravar, o. c. str. 50 i bilj. 40 i 45.

¹⁷ Isp. još u Tacita Ann. III. 67: ... ac saepe confitendum erat, *ne frustra quaesivisset* (= »da se ne pokaže, da je uzalud postavio pitanje«); Ann. 28: Quippe a filio eiusdem Trasulli praedictum Neronis imperium in tempore memorabitur, *ne nunc incepto longius abierim* (= »da se ne pokaže, da sam se udaljio«). Takvo tumačenje konjunktiva *quaesivisset* i *abierim* ovdje je to lakše, što se oba nalaze u čistoj namjernoj rečenici, bez ikakve primjese konsekutivnoga značenja, pa je »transposition au passé« tu nemoguća.

¹⁸ Ibidem, str. 52 i 69.